

ZIT DE CONGOLESE TOEKOMST IN DE GROND?

door
Sara Frederix
& John Vandaele

MO* PAPER

nummer 4 – december 2006

www.mo.be

MO*papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. MO*papers worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Redactieraad MO*papers: Bart Bode (Broederlijk Delen), Gerrit De Vylder (Lessius Hogeschool Antwerpen), Ann Cassiman (Cultures and Development Studies, KU Leuven), Nathalie Holvoet (Instituut voor Ontwikkelingsbeleid en -beheer Universiteit Antwerpen), Jan Vannoppen (Vredeseilanden), Rudy De Meyer (11.11.11), Bart Horemans (Pax Christi Vlaanderen), Catherine Vuylsteke (De Morgen), Gie Goris (MO*), Lieve De Meyer (eindredactie), Emiel Vervliet (hoofdredacteur).

Sara Frederix is journaliste bij het maandblad MO* en specialiseert zich in Afrika, migratie en integratievraagstukken.

John Vandaele is journalist bij het maandblad MO* en specialiseert zich in de sociaal-economische aspecten van de mondialisering.

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriestraat 11, 1060 Brussel

Suggesties: emiel.vervliet@mo.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het maandblad MO* en van www.mo.be

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

[inleiding]

In zijn jaarlijkse toespraak tot het hele diplomatieke corps, spendeerde minister van Buitenlandse Zaken op 3 september 2006 ruim tijd om in te gaan op de uitdagingen voor de Democratische Republiek Congo. 'Ensuite le chantier gigantesque de la reconstruction du Congo devra être entamé sans délais. Celle-ci ne pourra réussir que si le nouvel Etat assume correctement ses responsabilités et s'engage sans ambiguïté dans la direction de la bonne gouvernance. Ne nous leurrions pas : même avec des institutions démocratiquement élues, le Congo restera un Etat fragile.' In een volgende paragraaf raakt De Gucht aan de kern van het probleem : een « goed bestuur » is niet mogelijk als er ook niet dringend werk gemaakt wordt van een economische basis voor de staat die de verantwoordelijkheid krijgt om de mensen uit het moeras van armoede en conflict te trekken. 'Sur les plans économique et social, les tâches de reconstruction sont titanesques. Pour les produits miniers, un système de traçage et de certification doit être rapidement mis en place afin de mettre fin aux hémorragies des trafics illicites qui privent le pays de 60 à 80% de ses revenus douaniers. **Il conviendra de gérer ces ressources de manière durable et transparente de sorte que leurs bénéfiques profitent à la population.** Le secteur agricole, pourvoyeur d'emplois, de revenus et d'alimentation, demande une réactivation urgente. Les infrastructures doivent être remises en état. Il faudra veiller aussi à donner sa place au secteur privé.'

De kernzin van het discours van de minister van Buitenlandse Zaken is dat het nodig is om de – enorme – grondstoffenrijkdom van Congo op zodanige manier te exploiteren dat de opbrengst ervan ten goede komt aan de bevolking. Dat is jammer genoeg niet zo evident als het lijkt. MO* heeft het voorbije jaar drie grote artikels gepubliceerd die inzoemen op de vraag hoe het in deze periode van transitie naar vrede en democratie gesteld is met de economische onderbouw van de Congolese toekomst. Het antwoord op die vraag was niet erg hoopgevend. De situatie van wetteloosheid heeft een schaduw economie laten opbloeiend die de ondergrondse en bovengrondse schatten van Congo dreigt te verspillen voor de huidige én de komende generaties Congolezen. We bekijken de exploitatie van diamant, kobalt, koper en tropisch hardhout. Heel wat spelers zijn bij die chaotische en niet-duurzame exploitatie betrokken, veel meer dan er in het bestek van drie artikels beschreven kunnen worden. Toch zijn we ervan overtuigd dat de voorbeelden die aangehaald worden meer zijn dan louter toevallige namen. Maar uiteindelijk gaat het er ons om een systeem bloot te leggen, zodat er ook op het niveau van de economische structuur ingegrepen kan worden. Daarvoor zal de internationale ontwikkelingshulp nog veel meer gericht moeten worden op het versterken van de capaciteit van de Congolese staat en samenleving om haar eigen rechten en mogelijkheden te verdedigen tegenover buitenlandse of binnenlandse ondernemers die het niet zo nauw nemen met de toekomst van het Congolese volk.

1. Diamant en kobalt: een ambacht in Congo: TROP IS TEVEEL

Door SARA FREDERIX

Verschenen in MO*27, oktober 2005

Miljoenen Congolezen werken met schop en schoffel in de diamant- en kobaltmijnen. In deze lucratieve keten regeren Kinshasa, buitenlandse bedrijven en de *paradox of plenty*: hoe meer rijkdom, hoe meer armoede. De delvers zijn de dupe.

Mbuji-Mayi straalt diamant uit. 's Avonds vertrekken kinderen en jongeren met de schop op de schouder en de zeef in de hand. Met de hulp van het maanlicht zoeken ze naar steentjes, om pas 's morgens weer te keren. Achter de houten kraampjes die ze op hun terugweg passeren, staan geen marktkramers, maar *négociers* die bij neonlicht de buit van deze jonge delvers keuren en kopen. In de hoofdstraten prijkt het kostbare steentje op muurschilderingen op de hoge en goed bewaakte muren van de *comptoirs* die de steentjes weer hoger op de diamantketen verkopen. Emery Mukaji is 50 jaar – bejaard naar Congolese normen – en ploetert al bijna 25 jaar in de grond. 'Als leerkracht kon ik mijn gezin onmogelijk onderhouden. Op een bepaald moment besliste ik wat bij te verdienen in de diamantmijnen in de buurt. 's Morgens vroeg of 's avonds na de werkuren zocht ik naar diamant. Na een tijdje stopte ik met lesgeven om ook overdag te kunnen delven. Het is hard werk en het wordt ook steeds moeilijker om diamant te vinden, maar wat moet ik anders doen? Er is geen ander werk. Ik hoop vooral dat ik de zware arbeid nog volhoud. Ik ken zelfs vrouwen van meer dan zestig jaar die nog in de mijnen graven.'

Echt handwerk

Miljoenen Congolezen zijn met schop, zeef, touw en emmer op zoek naar diamant, koper, kobalt of andere mineralen. *Creuseurs artisanaux* of ambachtelijke delvers worden ze genoemd, en hun werkwijze staat ver af van de industriële mijnbouw met zijn grote machines en investeringen. In de diamantmijnen van Oost- en West-Kasai alleen al werken 700.000 ambachtelijke delvers en 100.000 *négociers* of opkopers. En dat zijn enkel diegenen die officieel geregistreerd zijn. 75 procent van de diamant wordt uit de grond gehaald door deze ambachtelijke delvers. Ook de koper- en kobaltmijnen van Katanga draaien bijna helemaal op de kleine delvers. Begin jaren negentig stortten de grote staatsmijnbedrijven zoals Gécamines volledig in: machines werden niet meer onderhouden en er werd niet meer geïnvesteerd. De oude Gécamines mijnsite bij het mijnstadje Kolwezi is niet meer dan een roestig landschap vol metalen kadavers en rondslingerende pijpleidingen. De weinige mensen die er nog rondlopen, zoeken mineralen, een bruikbaar stukje metaal of hopen hun job op miraculeuze wijze terug te vinden. 'De Gécamines zorgde niet alleen voor werk, maar ook voor scholen, ziekenhuizen, wegen, zaaigoed... voor zijn duizenden werknemers', vertelt Jean-Pierre Muteba, die 15 jaar opleidingsverantwoordelijke was bij Gécamines en nu ijvert voor het achterstallige loon van drie jaar van de 10.500 ontslagen werknemers. Ook de buitenlandse mijnbedrijven vluchtten weg na herhaaldelijk geweld begin jaren negentig en zijn door de aanhoudende instabiliteit, corruptie, bureaucratie (nog) niet geneigd terug te komen...

Geld veroorzaakt armoede

Solo Maminga, freelance onderzoeker voor internationale ngo's, beschrijft wat hij ziet tijdens zijn vele bezoeken aan de mijnen: 'Iedereen werkt in de mijnen: kinderen vanaf zeven jaar, jongeren, getrouwde vrouwen, alleenstaande vrouwen, zwangere vrouwen, jonge en sterke mannen, oude mannen, zieken... En dat gemakkelijk twaalf uur per dag voor ongeveer 1 dollar. De sterksten kruipen in de schachten, graven het puin op. De kleinsten doen alles in zakken en dragen die naar de rivier waar de vrouwen –tot hun knieën in het water en kind op de rug gebonden– de diamant met zeven eruit filteren. De vrouwen koken ook maaltijden voor de werkers of bieden zichzelf aan.'

Delven is zwaar en gevaarlijk werk. Elke delver kent wel iemand die een ongeluk heeft gehad of ziek is geworden. Delver Emery Mukaji: 'Ik krijg vaak stukken steen in mijn ogen. Soms nemen de militairen alles af wat ik gedolven heb. Dit is een wereld vol criminaliteit, diefstal en agressie.'

In de jaren zestig lag de diamant nog letterlijk voor het rapen –twee meter onder de grond. Na een stevige plensbui vonden kinderen op weg naar school wel eens een steentje. Nu moet je minstens 25 tot 30 meter diep gaan. In de tunnels en schachten tot 40 meter diep gebeuren dan ook geregeld (dodelijke) ongelukken door verzakkingen. Op verlaten mijnsites van de vroegere staatsmijnbedrijven duiken mensen weer in de oude schachten en graven nieuwe tunnels zonder ondersteuning of technische kennis. Het stof en de slechte ventilatie doen de rest. In het water kunnen mensen cholera oplopen of verdrinken. Aids en soa's verspreiden zich sneller dan het licht. En alcohol en drugs verzachten de pijn. In koper- en kobaltmijnen veroorzaken de chemicaliën, die gebruikt worden om de mineralen uit de *heterogeniet* te halen, zware brandwonden en longaandoeningen. In uraniummijnen staan de werkers bloot aan een overdosis stralingen.

De gevolgen van de mijnkoorts gaan nog veel verder. 'Een hele samenleving raakt ontwricht', zegt Floribert Tshimanga, die onderzoek deed naar de armoede die diamant creëert. 'Kinderen ruilen de schoolbanken voor de mijnen en dromen van geld en vrouwen. Leerkrachten verdienen misschien 15 dollar per maand en gaan ook in de mijnen werken. Op lange termijn is dat desastreus voor Congo. Jongeren willen ook niet meer op het veld werken en als ze 35 zijn, weten ze niet meer hoe ze een schoffel moeten gebruiken. En de gelukkigen die plots veel geld verdienen met een steen, weten niet hoe ze met dat geld moeten omgaan: ze doen alles op aan dure kleren of vrouwen, terwijl ze nog schulden hebben omdat ze voordien maanden lang bijna niets verdienden. Scheidingen en prostitutie zijn normaal geworden... geld veroorzaakt hier veel armoede.'

De fabriek draait 's nachts

De mijnen ontwrichten niet alleen de Congolese dorpen, steden en families maar ook het milieu. Op vijf kilometer van Lubumbashi dreigt een verwerkingsfabriek van het Indiaas-Canadees mijnbedrijf Somika het drinkwater van miljoenen mensen te vervuilen. 'De fabriek –officieel ingeschreven als een fietsfabriek– gebruikt chemicaliën om heterogeniet te verwerken. Doordat de fabriek vlakbij het waterbassin van de stad gebouwd is, dreigt 70 procent van het drinkwater zwaar vervuild te raken, vertelt Grégoire Mulamba van de mensenrechtenorganisatie CDH in Lubumbashi. 'De fabriek werd uiteindelijk verplicht te sluiten, maar 's nachts draait ze gewoon op volle toeren.

We zijn al bedreigd met brieven en verbale intimidaties, maar we kunnen ons milieu en onze gezondheid toch niet laten verpesten voor werk voor 350 dagloners ?'

Een ander voorbeeld van hoe mijnbouw mens en milieu nu al schade berokkent, vind je in de Shinkolobwe uraniummijn, waar ooit nog het uranium werd gehaald voor de bommen op Hiroshima en Nagasaki. In 1960 vulde de Belgische regering de mijn met water en beton, maar sinds 1998 is de site toch terug actief. In 2004 stierven negen delvers na een instorting. Het heterogeniet dat ze uit de grond halen, bevat naast koper, kobalt en ijzer ook 0,3 procent uranium –dat is genoeg om kopers met minder nobele bedoelingen aan te trekken én om geigertellers in de omgeving te laten uitslaan.

Nog minder gekende voorbeelden zijn de Swambo- en Midingi-mijnsites waar ambachtelijke delvers de resten van het radioactieve heterogeniet in de omgeving gooien.

Het onderspit delven

Aan de kleine luchthaven van Kolwezi is het een af- en aanlopen van witte businessbuiken en jonge ingenieurs die in een modderloze 4x4 worden opgepikt. De ambtenaar van dienst verslijt zijn stempels in het stapeltje Zuid-Afrikaanse paspoorten. De straten in Kolwezi schitteren in de zon. De aarde lijkt aangestampt met minuscule deeltjes koper, kobalt, zink, zilver en andere mineralen. De *Copperbelt* in Katanga bevat 34 procent van alle kobalt en 10 procent van alle koper ter wereld. De ondergrondse rijkdom steekt af met de armoede boven de grond. De onderkomen huizen in Belgische jaren-vijftigstijl met hun lege zwembaden vertellen hoe het hier ooit was of zou kunnen zijn. Je hebt geen twee handen nodig om de kraampjes op de markt te tellen. Het stadje is dan ook zo goed als afgesneden van de buitenwereld sinds de weg onveilig gemaakt wordt door bendes. Op de Human Development Index van UNDP (United Nations Development Programme) bengelt Congo ergens onderaan –167e van 175 landen. 42 procent van de Congolezen moet het met één maaltijd per dag stellen, 60 procent van de kinderen onder de vijf jaar is ondervoed, de levensverwachting bedraagt 41 jaar en 80 procent leeft van 0,23 dollar per dag.

Als de rijkdommen in de grond niet naar de Congolese bevolking gaat, naar wie dan wel? In de piramidale keten waarlangs de diamanten hun weg vinden naar een ring of kobalt naar herbruikbare batterijen, staat de massa ambachtelijke delvers helemaal onderaan. Zij graven in kleine groepjes waarvan de *chef* zorgt voor materiaal, voedsel, soms medicijnen en de afspraken met de dorpschef. In ruil trekt hij al zijn onkosten af van de verkoopprijs van hun opgedolven mineralen. Die worden opgekocht door één of een reeks tussenhandelaren, de *négociers*. Zij hebben –in tegenstelling tot de delvers– de kennis en het materiaal om de waarde van de waar te bepalen en door te verkopen aan de *comptoirs* die alles exporteren –legaal of illegaal– naar het buitenland.

De delver is uiteraard de pineut in zo'n lange keten met nog eens *chefs coutumier*, militairen, politici en bureaucraten die allemaal een graantje willen meepikken, in ruil voor het gebruik van grond, veiligheid, een mijnconcessie of een stempeltje. De ngo Global Witness berekende dat de kobaltdelver ongeveer 60 dollar krijgt voor een ton heterogeniet dat 5 tot 10 procent kobalt bevat. De tussenhandelaar krijgt tussen 160 en 600 dollar voor datzelfde ton. De hoogste schakel krijgt op de wereldmarkt 55.100 dollar per ton –zelfs na transport- en verwerkingskosten blijft er een aardige duit over.

Opklimmen op die keten is weinigen gegeven. Felicien Dibula, 60 jaar, vertelt hoe hij naar diamant zocht om zijn middelbare studies te betalen en na twintig jaar graven op een steen stuitte die hij voor goed geld wist te verkopen. Met dat geld kon hij andere steentjes opkopen en *négociateur* worden. Felicien: 'Als delver verdien je gemiddeld 500 Congolese Frank (= 1 dollar) per dag. Als *négociateur* verdien ik toch iets meer en moet ik minder fysiek werk doen.' Felicien is een uitzondering. De meeste delvers zouden hun geld oprassen of er schuldenputten mee dempen. En dan is er over diamant nog veel kennis aanwezig en heb je niet zo veel materiaal nodig om de waarde van de stenen te kunnen inschatten, maar bij koper- en kobaltheterogeniet heb je al een labo nodig om te weten hoe hoog het percentage mineralen is. In dat circuit zijn de opkopers dan ook meestal ex-ingenieurs van Gécamines.

Ieder zijn steentje

Aan de top van de piramide staan de Congolese en buitenlandse bedrijven en de politieke en economische elite in Kinshasa. En die boeren goed. Het staats-diamantbedrijf MIBA exporteerde in 2003 27 procent meer aan diamanten in volume en 42 procent meer in waarde tegenover het jaar daarvoor. In totaal is er dat jaar officieel voor 520 miljoen dollar aan diamant geëxporteerd. 88 procent van de steentjes gaan naar Antwerpen, de rest naar Tel-Aviv en Dubai. Congo's corrupte politici, ambtenaren en douaniers, de poreuze grenzen en het tekort aan binnenlandse wegen maken illegale handel aantrekkelijk en gemakkelijk, waardoor die "officiële" cijfers in Congo altijd met een korrel zout genomen moeten worden. Volgens Global Witness werd in 2000 85 procent van de diamant illegaal het land uitgesmokkeld! Diamant –klein, licht en duur– leent zich daar natuurlijk goed toe. Maar zelfs een vrachtwagen vol heterogeniet is in Congo niet moeilijk over de grens te smokkelen richting Zambia of Johannesburg en zo naar China.

De drie grote handelshuizen van koper- en kobaltheterogeniet zijn in Indiase, Canadese en Libanese handen en exporteren tonnen onverwerkte mineralen naar China. De Chinese economie moet draaiende gehouden worden met gigantische voorraden grondstoffen. In 2003 importeerde China bijna 40.000 ton kobalt en de Chinese vraag naar kobalt steeg tussen 2001 en 2003 met 259 procent.

'Als je artisanale ontginning verbiedt, ontketen je een revolutie en veroordeel je heel de bevolking tot hongersnood', zegt Congo-kenner Erik Kennes. 'En internationale bedrijven en consumenten verbieden om nog bepaalde grondstoffen aan te kopen, zoals bijvoorbeeld gebeurd is bij coltan (*dat o.a. in gsm's gebruikt wordt, nvdv.*), is ook geen oplossing. Mensen moeten wel overleven.' Erik Kennes pleit er eerder voor om in te werken op de bestaande machtsbalans en economische logica. 'Je moet er voor zorgen dat iedereen er iets aan verdient. Nu hebben de buitenlandse bedrijven, de Congolese regering en de elite alle macht en winsten. De enige manier om de balans recht te trekken, is de delvers machtiger maken. Ze moeten die macht zelf nemen, ze gaan die niet krijgen. De Association d'Exploitatants Miniers Artisanaux au Katanga is zo'n prille vakbond –te pril om al resultaten te boeken. Maar als delvers zich verenigen, kunnen ze bijvoorbeeld betere prijzen afdwingen. Ze moeten ook hun kennis vergroten om de kwaliteit van de diamant beter te kunnen inschatten. Nu worden de delvers voortdurend opgelicht door de onderhandelaars. Een delversvakbond zou bijvoorbeeld een vertegenwoordiger kunnen afvaardigen bij de kwaliteitsbepaling in zo'n labo.'

Buitenlandse bedrijven hoeven in dit verhaal niet per se de grote boemannen te zijn. Mijnbedrijven zijn ook gebaat met en geïnteresseerd in investeringen op lange termijn. Enkel met een herintrede van de industriële mijnbouw kunnen de mineralen waarvoor meer machinerie dan schop en emmer nodig is, ontgonnen worden. Alleen is dat voorlopig onmogelijk in een land als Congo: geen wegen, overheid of infrastructuur maar wel corruptie, bureaucratie, hoge belastingen, geweld. Kennes: 'Bij petroleum kan je je terrein nog afbakenen met 10.000 volt en een handvol gewapende bewakers, maar bij diamant en heterogeeniet gaat het over een veel grotere oppervlakte. Daar moet je sowieso met de overheid samenwerken.' Beursgenoteerde bedrijven zijn ook zeer gevoelig voor *name & shame* acties van internationale ngo's. Het Belgische bedrijf Umicore (het vroegere Union Minière) stelde zelfs een gedragscode op waarin kinderarbeid verboden wordt. Als er in de toekomst meer grondstoffen ter plaatse verwerkt kunnen worden, betekent dat ook een pak extra jobs én winst. Mijnbedrijven werken nu vooral met flexibele dagloners en 'Chinese bedrijven nemen zelfs eigen delvers, Chinese gevangenen, mee', zegt Kennes.

En de Congolese overgangsregering? Die deelt vlot mijnconcessies uit. Kennes: 'Beter tien concessies in de eigen portefeuille, dan één in de lucht. Dat is het motto van zowat iedereen die politieke ambitie heeft. Ze moeten toch ergens het geld vandaan halen om hun verkiezingscampagnes of troepen te betalen.' En de *code minier*, de nieuwe reeks mijnwetten die onder andere buitenlandse bedrijven moet aantrekken en de rechten van de artisanale delvers beschermt, blijft dode letter. Kennes: 'Congo is een land met schitterende wetten die onmogelijk kunnen worden toegepast.' Nochtans zou de Congolese overheid ook een positieve of sterkere onderhandelingsrol kunnen spelen. Botswana onderhandelde bijvoorbeeld twee zitjes in de raad van bestuur van het Zuid-Afrikaanse mijnbedrijf De Beers. Maar greep krijgen op de informele mijnsector –vanuit welke motieven ook– is niet gemakkelijk. Als de Congolese overheid bijvoorbeeld de exporttaksen verhoogt, stijgt ook de smokkel, volgens de logica van communicerende vaten.

2. Kabila en Forrest in een Tango Mortale

CONGO VERGOOIT ZIJN KROONJUWELEN

door JOHN VANDAELE

verschenen in MO*31, maart 2006

Congo is straatarm, terwijl zijn ondergrond bulkt van de rijkdom. Wie wordt er beter van het Congolese koper, kobalt of uranium? MO* kreeg twee mijnexploitatiecontracten in handen en liet die analyseren door een gespecialiseerd advocatenkantoor. Besluit: Congo wordt gepluimd. Een Congolees parlementair onderzoek dat daarvoor waarschuwde, wordt niet vrijgegeven. MO* kreeg het wel vast. De Belgische overheden staan erbij en kijken ernaar, terwijl de Belgische ondernemer George Forrest een hoofdrol speelt.

Als alles goed gaat, vinden binnenkort voor het eerst in veertig jaar weer verkiezingen plaats in Congo. Bijna 26 miljoen mensen hebben zich de voorbije maanden geregistreerd voor de stembusgang, een heksentoer in een land zonder wegnen die naam waardig. Met prauwen, terreinwagens of helikopters werden de stemcomputers annex-generator-annex-benzine tot in de meest afgelegen gebieden gebracht om toch maar een waterdichte registratie mogelijk te maken met een foto en twee vingerafdrukken. 'Het was een nachtmerrie omgezet in een mirakel', vindt Ross Mountain, adjunct-hoofd van VN-operatie in Congo –met 23.000 mensen, waarvan 17.000 militairen. De internationale gemeenschap had 450 miljoen euro over voor de organisatie van de verkiezingen. België legde 16 miljoen euro op tafel.

De grote hoop is dat die verkiezingen tot een beter bestuur van het land leiden. De noden zijn alvast enorm: ouders betalen nog altijd een groot deel van de leraarslonen, de gezondheidszorg is zeer zwak, de Congolezen behoren tot de armste mensen ter wereld. Er is zelfs geen geld meer om de taxi's geel te verven. De internationale gemeenschap zorgt nu al voor zestig procent van het overheidsbudget en stelt meer in het vooruitzicht als de verkiezingen goed aflopen. Minister van Buitenlandse Zaken Karel De Gucht beloofde begin februari in Congo bijna een verdubbeling van de Belgische hulp. Maar Congo kan niet blijven goederen invoeren met gekregen geld. Het moet dus ook zelf exporteren.

Internationaal competitief zijn is niet evident voor een land met een uiterst krakkemikkige infrastructuur en een bevolking die weinig geschoold is. Dé troef van Congo is zijn ondergrond, die vol zit met grondstoffen die de rest van de wereld nodig heeft. Het schandaal is dat de Congolezen zelf tot nu toe zelden iets gehad hebben aan die Congolese grondstoffenrijkdom. In de koloniale tijd waren het vooral de Belgen die er beter van werden en in het Mobutu-tijdperk was het *le président-fondateur* die het geld uit de staatskas roofde.

Wordt alles anders na de verkiezingen? Wordt de rijke ondergrond eindelijk een stevig fundament voor de heropbouw van het land? Het antwoord op die vraag hangt op de eerste plaats af van wat er gebeurt in de provincie Katanga, die bulkt van de

grondstoffen en altijd al het meeste geld in de staatskas bracht. De externe omstandigheden zijn sinds lang niet meer zo goed geweest: de grondstoffenhonger van de groeiende giganten China en India jagen de grondstoffenprijzen de hoogte in. Maar hoe zit het in Congo zelf?

Plundering gedefinieerd

Volgens het IMF is ongeveer een vijfde van de Congolese bevolking afhankelijk van ambachtelijke of informele mijnbouw. 800.000 mensen werken in de diamantsector, 60.000 in de zogenaamde *copperbelt* van Katanga. Hoe primitief de ambachtelijke mijnbouw is, blijkt bij een bezoek aan de open mijn van Ruashi, op 20 km van het centrum van de Katangese hoofdstad Lubumbashi. Jongemannen graven en kappen er onder een loden zon met eenvoudige schoppen de grond weg, op zoek naar ertshoudende stukken ondergrond. Kinderen vanaf acht jaar verrichten kleine hand- en spandiensten voor enkele eurocenten. De ertshoudende brokken worden in zakken naar de weg gesjokt waar tussenhandelaars – *negociants* – de zakken opladen om ze naar zogenaamde *comptoirs* te brengen. Het werk is onveilig en ongezond, en bovendien heeft Congo erg weinig aan deze wilde exploitatie. In 2004 kregen *creuseurs* per ton kobalt omgerekend 1000 dollar, terwijl die op de wereldmarkt 55.000 dollar waard was. Op die manier wordt met de grondstoffenrijkdom geen basis gelegd voor de duurzame ontwikkeling van Congo. Er worden geen wegen mee gebouwd of onderwijzers mee betaald. De Belgische senaatonderzoekscommissie over grondstoffenplunderingen in Congo (2003) definieerde plundering als ‘uitbating van de Congolese rijkdommen op een manier die de Congolezen of de Staat niet of in onvoldoende mate ten goede komen’. Die definitie is hier perfect van toepassing.

Veel erts verlaat het land zonder enige vorm van bewerking of belasting: per trein of vrachtwagen naar Zambia, Zuid-Afrika en zo naar de wereldmarkt. China is de voornaamste afnemer geworden, maar ook de leveranciers van Umicore, zoals het Indiase bedrijf Chemaf, halen hun ruw materiaal uit dit circuit. ‘De top van Umicore zit verlegen met de kinderarbeid die eraan verbonden is en poogt via contractuele bepalingen daar iets aan te doen’, zegt Marc-Olivier Herman van Broederlijk Delen. ‘Het is een eerste stap. Maar de weg is nog lang.’ België heeft zware kritiek op de rol van de Chinezen in deze handel. ‘Ook de Forrestgroep neemt af van de *creuseurs*, maar daar horen we België niet over’, stelt Herman. Ons land wil een systeem opzetten dat de Congolese erts traceerbaar maakt, om zo de illegale stromen te kunnen afzonderen. België steunt ook projecten die op termijn de kinderarbeid in de mijnen moeten afbouwen en de *creuseurs* langzaam in het formele mijnbouwcircuit moeten opnemen.

De jaren van uitverkoop

Het was ooit anders. Tot 1990 was het staatsbedrijf Gécamines, dat alle mijnrechten in Katanga bezit, de grote melkkoe van de overheid, goed voor een derde van de staatsinkomsten. Het geheim van die grote rendabiliteit zat in het feit dat de gewonnen erts op grote schaal in Congo zelf werden geraffineerd. Daar kan nu enkel nog van gedroomd worden. Gécamines produceert zelf nog amper 20.000 ton kopererts, in 1985 was dat nog 470.000 ton. Het slechte management, de plundering door Mobutu, de bestuurlijke chaos tijdens de oorlog, het leidde allemaal samen tot de ineenstorting van het staatsbedrijf, met alle gevolgen van dien voor de ooit meer dan 30.000 personeelsleden. Vandaag werken er nog 12.000 mensen en de nieuwe baas stelde begin

februari dat dit nog de helft teveel is. In 2004 betaalde Gécamines 450.000 dollar aan belastingen. Peanuts in vergelijking met de honderden miljoenen dollars die het bedrijf vroeger opbracht.

De voorbije tien jaar werden delen van Gécamines stap voor stap geprivatiseerd door joint ventures aan te gaan waarin Gécamines telkens een aantal mijnrechten inbracht en de privé-partners geld. Die joint ventures produceerden in 2004 allemaal samen 12.000 ton kopererts, en de raffinage overschrijdt zelden de 20 procent. De totale kobaltopbrengst in dat jaar was met 9000 ton wel bijna op het niveau van de jaren tachtig. De mijnexploitatie in Katanga richt zich de laatste jaren sterk op kobalt omdat dit op korte termijn meer oplevert.

De joint ventures zijn op een bijzonder ondoorzichtige en chaotische manier tot stand gekomen. Tijdens de oorlogsjaren 1996-1998 financierde Laurent-Désiré Kabila, de vader van de huidige president Joseph Kabila, zijn leger door delen van de mijnrechten van Gécamines te verkopen aan private spelers uit het buitenland. Ook na de oorlog werd voortgegaan op dit pad van privatisering, mede onder druk van de Wereldbank en het Internationaal Muntfonds. Zoals de voorbije twintig jaren in zoveel landen werd bewezen, bleek helaas ook hier dat een privatisering die de bevolking ten goede komt maar mogelijk is als een sterke en capabele overheid die in goede banen leidt. Het IMF stelde vast dat alle private mijnbedrijven, in hoofdzaak joint ventures van Gécamines, samen in 2004 slechts 400.000 dollar belastingen betaalden. In Congo bedroeg het overheidsinkomen uit de mijnsector 0,18 procent van het nationaal inkomen, tegen 22 procent in het eveneens grondstoffenrijke Botswana. 'Er is dus veel ruimte voor verbetering', stelde het IMF in 2004. Lees: de mijnsector zou veel meer kunnen opbrengen voor de Congolezen. De vraag is: hoe komt het dat dit nu niet het geval is, en wat moet er gebeuren om die opbrengst te verbeteren?

Het verborgen rapport

Over die vragen zijn verschillende uiterst interessante rapporten geschreven. In de schoot van het Congolese overgangsparlement werd in 2004 een onderzoekscommissie belast met het onderzoek naar de geldigheid van de contracten die tijdens de oorlogsjaren 1996-1998 werden afgesloten. De commissie, onder leiding van Christophe Lutundula, leverde op 25 juni 2005 haar rapport af, maar het parlamentsbureau met daarin alle grote partijen weigert al zeven maanden het rapport publiek te maken. De mannen aan de macht –Kabila op kop– vrezen immers stemmenverlies als de conclusies bij iedereen bekend geraken. MO* kon het rapport wel inkijken. De contracten die werden afgesloten over de Katangese bodemrijkdommen worden er scherp in bekritiseerd. Samengevat:

- ❖ Er wordt in de contracten geen raming gemaakt van de natuurlijke rijkdommen die de overheid in partnerships inbrengt en het is dus moeilijk een billijke vergoeding voor die inbreng vast te stellen. Ook al omdat er vooraf geen haalbaarheidsstudie wordt verricht.
- ❖ Er wordt amper geëist dat de privé-partner eigen kapitaal inbrengt. De privé-spelers brengen in het partnership eigenlijk niet veel meer in dan hun toegang tot krediet, een toegang die de Gécamines met al zijn schulden heeft verloren. Dat betekent dat eventuele inkomsten in de eerste plaats dienen om die leningen af te betalen, waardoor Gécamines geen geld ziet.

- ❖ Het beheer van de joint venture wordt in handen van de privé-partner gegeven, die naar hartenlust kosten kan inbrengen (transport, chemicaliën, *management fees*) die de winst en dus de dividenden voor Gécamines drukken.
- ❖ De minimale voorwaarden inzake mijnbouw die de overheid zelf heeft afgekondigd, worden door de ministers en zelfs door de president [de ouwe Kabila op dat moment] genegeerd.
- ❖ Er wordt aanvaard dat de private partners *off shore* adressen hebben. Gevolg: bij failliet blijft Gécamines met de schulden achter.
- ❖ Geen enkele partner beschikte over een mijnervaring die in verhouding stond tot de omvang van de projecten.

Om al die redenen leveren die joint ventures Gécamines, en dus Congo, heel weinig geld op. Tot grote woede van de werknemers. Die zien immers hoe hun Gécamines wordt uitgekleeft terwijl ze zelf op hun achterstallige lonen moeten wachten. Momenteel heeft Gécamines een loonlast van 3 miljoen dollar terwijl er jaarlijks maar 1,5 miljoen dollar binnenkomt.

Forrest: onderkoning van Katanga

De bevindingen van de commissie Lutundula zijn perfect in overeenstemming met het rapport dat International Mining Consultants (IMC) in 2003 in opdracht van de Wereldbank maakte over Gécamines. Het IMC-rapport, dat ook al nooit publiek werd gemaakt, zag een zelfde patroon waarbij de private partners relatief weinig inbrengen, maar wel een pak meer uit de joint ventures slepen dan Gécamines.

Cruciaal is volgens IMC dat de contracten toelaten om de winst buiten Congo te maken. Omdat in al die contracten de private partner het beheer in handen heeft, en zelf veel diensten toelevert, kan hij naar believen spelen met de kosten van die diensten. Die kritiek klinkt ook in verband met de joint ventures van Gécamines met de groep van de Belg George Forrest, omdat die groep als aannemer van allerlei werken juist erg veel diensten zelf kan leveren. IMC wees er bijvoorbeeld op dat de Forrestgroep de STL-fabriek in Lubumbashi (joint venture met Gécamines en het Amerikaanse OMG) mocht bouwen zonder dat de prijs van de werken werd gecontroleerd door een aanbestedingsprocedure.

Luiswhishi, een ander partnership tussen Gécamines en de Forrest Groep wordt in het Lutundula-rapport genoemd als een van de weinige partnerships die de staat effectief wat geld opbracht. Daarover ondervraagd, zei Christophe Lutundula: 'Er valt ook heel wat op te merken over de contracten van Forrest, maar hij lijkt me wel de minst slechte van wie er nu in Katanga actief. Hij is ook de enige die gekend is.' Marc Herman van Broederlijk Delen draait die redenering om: 'Forrest zorgt er juist voor dat hij de enige ernstige ondernemer is in Katanga. Dankzij het relatienetwerk dat hij de voorbije dertig jaar heeft opgebouwd, heeft hij geen behoefte aan heldere regels, integendeel. Zijn comparatief voordeel is juist dat hij kan functioneren in een omgeving zonder duidelijke rechtsregels.'

De joint ventures brengen weinig geld in het laatje maar scheppen wel werkgelegenheid. En ere wie ere toekomt, zelfs de grootste tegenstanders van Forrest erkennen dat hij zijn personeel zo ongeveer de beste loon- en arbeidsvoorwaarden van de hele regio geeft. Hij laat sinds kort ook vakbonden toe, wat niet gezegd kan worden van de Indiase bedrijven als Chemaf. Ook Jean-Pierre Muteba van Nouvelle Dynamique

Sociale, een vakbond die heel wat Gécamineswerkers vertegenwoordigt en zeer kritisch staat tegenover Forrest, erkent dat. 'Het probleem zit vooral in het feit dat hij toegang krijgt tot de beste mijnconcessies van het land zonder dat daar veel tegenover staat, behalve dan wat jobs.' Dat klopt: het is niet omdat Forrest zijn personeel relatief goed behandelt, dat hij Congo geen schade zou berokkenen, bijvoorbeeld door de aard van de contracten die hij met Gécamines aangaat, en door de manier waarop hij ze uitvoert.

Nu ook de kroonjuwelen

Juist omdat die joint ventures zo weinig geld in het laatje brengen, pleitten zowel het IMC-rapport als het Lutundularapport er sterk voor dat Gécamines er voorlopig geen nieuwe zou afsluiten. Het IMC-rapport vond dat de mijnconcessies die Gécamines in 2003 nog bezat, volstonden om het bedrijf opnieuw op gang te trekken. Ook de commissie Lutundula vond het 'aanbevolen alle lopende onderhandelingen over de mijn van Kamoto, de fabriek van Luilu en de concentrator van Kamoto, die de ruggengraat van Gécamines vormen, onmiddellijk stop te zetten.' Het rapport werd neergelegd op 25 juni 2005 bij het bureau van het parlement met daarin alle grote partijen. In augustus 2005 ondertekende president Kabila een decreet dat Kamoto en Kamoto Oliviera Virgule (KOV) en andere belangrijke bewerkingsinstallaties voor minstens 20 jaar aan de privé doorspeelde, meer bepaald aan enkele oude vertrouwden: de groep Forrest en Dan Gertler, de Israeli die al zeer sterk staat in de Congolese diamantsector. Volgens de IMC zijn Kamoto en KOV goed voor niet minder dan 70 procent van de beschikbare koperreserves van Katanga.

De legendarische "gunstige wind" deed deze contracten op de redactie van MO* belanden. Samen met Broederlijk Delen, 11.11.11 en de Britse ngo Raid lieten we de contracten analyseren door het gespecialiseerde consultantbureau Fasken, Martineau en DuMoulin. Zelfs zonder de specifieke juridische knowhow valt op dat de contracten zondigen tegen alle *don't* en *do's* die de Lutundula-commissie op een rijtje zet. De partners van Gécamines bevinden zich in beide gevallen op de Britse Maagdeneilanden, er wordt eens te meer geen raming gemaakt van de inbreng van Gécamines alhoewel het hier gaat om de rijkste koperbodems ter wereld, met erts dat tussen 3 en 5 procent kopergehalte heeft. Ter vergelijking: 's werelds grootste koperproducent Chili doet het met gehalten van 0,8 procent. Het beheer zal in handen zijn van de private partners die alle inkomsten naar rekeningen op de Britse Maagdeneilanden mogen versassen. Er was geen internationale aanbesteding. Opnieuw worden er geen minimumvereisten gesteld voor het in te brengen eigen kapitaal, alles mag worden geleend, wat enorm drukt op de te verwachten inkomsten voor Gécamines, want de opbrengsten moeten in eerste instantie naar de afbetalingen gaan. De partners beschikken niet over de mijnervaring die in verhouding staat tot de enorme omvang van het project. Dat laatste ligt anders voor de mijn van Tenke Fungurume waar Phelps-Dodge, een van de grootste mijnbedrijven ter wereld, een van de partners is. Phelps beschikt wel degelijk over de capaciteiten om deze rijke koperreserve van 547 miljoen ton met 3,5 procent koper en 0,27 procent kobalt te ontginnen.

De contracten onthuld

Het Canadese gespecialiseerde advocatenkantoor Fasken, Martineau en DuMoulin analyseerde voor ons dus twee recente mijncontracten waarbij de kroonjuwelen van de Katangese mijnindustrie in handen komen van privé-bedrijven. Het ene contract is afgesloten tussen Gécamines en Kinross-Forrest (ondertussen Katanga Mining Ltd), die

samen de Kamoto Copper Company (KCC) oprichten. Deze joint venture zal de Kamotomijn- en concentrator en de hydrometallurgische fabriek van Luilu uitbaten. Deze zeer rijke koperreserves en verwerkingsinstallaties vormen in feite het hart van Gécamines. Katanga Mining, waar George Forrest het samen met de Canadees Arthur Ditto voor het zeggen heeft, bezit 75 procent van de aandelen van KCC. We hebben een kopie in handen van februari 2004.

Het andere contract tussen Global Enterprises Corporate (GEC) en Gécamines gaat over de uitbating van de open mijn van KOV en de vindplaatsen van Kananga en Tilwezembe. Dit dateert van september 2004.

Fasken, Martineau en DuMoulin heeft bijzonder veel vragen bij de contracten. Enkele uittreksels uit de analyse over het Kinross-Forrestcontract. 'In gevallen als deze is het de praktijk, soms zelfs wettelijk bepaald, om een audit en een evaluatie te organiseren van de inbreng in natura, zodat beide partners zeker zijn dat hun inbreng een faire waarde kreeg. De aandelen in het kapitaal worden op basis van die inbreng verdeeld. Hier is die verdeling gebeurd zonder een haalbaarheidsstudie. Is de inbreng van Gécamines eerlijk ingeschat? Wat zou de kost geweest zijn om een complete infrastructuur te bouwen (wegen, elektriciteitsstations, waterkanalen, spoorwegen, toegang tot publieke voorzieningen) in dat gebied? Of een nieuwe fabriek en installaties? Hoe moeten de relatieve risico's worden afgewogen vermits geen enkele van de activa van Kinross-Forrest als garantie worden gegeven voor de leningen?'

Kinross-Forrest mag van de bruto-opbrengsten een zeer breed omschreven waaier van kosten aftrekken. Dat roept veel vragen op bij FMD, omdat op die manier de kat bij de melk wordt gezet: 'Een betaling [van huurkosten] gebaseerd op nettowinsten is speculatief. Om die reden zal het percentage gewoonlijk hoger zijn, tussen de 10 en 15 procent. (Hier is het maar 2 procent, *jvd*). Maar zelfs een hoger percentage compenseert niet geheel het risico dat vasthangt aan een betaling gebaseerd op een nettobedrag, zeker in het geval dat alle operaties gecontroleerd worden door diegene die de huur moet betalen.'

De besluiten van FMD zijn duidelijk, al trok het advocatenkantoor haar analyse en conclusies in op 3 maart, een tiental dagen dus nadat ze met hun goedkeuring in MO* gepubliceerd werden. Voor de duidelijkheid herinneren we hieronder nog eens aan hun oorspronkelijke conclusies:

- ❖ *Het is niet onredelijk om aan te nemen dat Kinross-Forrest volledig terugbetaald zal zijn in intresten en kapitaal van alle leningen en voorschotten, en substantiële voordelen zal hebben gehaald uit de controle die het zal hebben uitgeoefend op de werking vooraleer Gécamines enige beloning zal ontvangen voor zijn inbreng.*
- ❖ *Het is niet onredelijk om aan te nemen dat de betaling voor de gehuurde installaties en machines minimaal zo niet onbestaande zal zijn.*
- ❖ *Het is niet onredelijk om aan te nemen dat de beschikbare cash voor het betalen van dividenden geminimaliseerd zal worden omdat het voor Kinross-Forrest voordeliger is om ten volle betaald te worden via contracten met de manager (voor het uitvoeren van allerlei diensten voor de joint venture, *jvd*) dan de resterende cash te delen met Gécamines.*

Voor het GEC-contract wordt er nog aan toegevoegd dat dividenden en royalties niet zullen volstaan om de lening terug te betalen en dat Gécamines zijn schuldenlast

misschien nog zal zien oplopen door het ondertekenen van dit contract.

(Het onderzoek door Fasken, Martineau en DuMoulin werd gezamenlijk gefinancierd door MO*, Broederlijk Delen, 11.11.11 en Raid.)

Een tango mortale

Het besluit van Fasken, Martineau en DuMoulin was dus dat Gécamines, en dus de Congolese bevolking, eens te meer weinig voordeel halen uit dit partnership, ook al gaat het dit keer om de grootste bekende voorraden van Katanga. Daarmee lijkt de definitie die de Belgische senaat in 2003 van plundering (zie hoger) gaf ook hier van toepassing. Daarmee gaat dus een kans verloren om van de Katangese rijkdommen opnieuw de cashkoe van de Congolese staat te maken. Een parlementaire commissie én een Wereldbank-rapport raden dit soort contracten af. Toch worden ze getekend. In augustus 2004 werd beslist dat het Franse Sofreco voortaan het beheer van Gécamines zou waarnemen. De Congolese politici slaagden erin de effectieve benoeming van een nieuwe internationale topman tot begin 2006 uit te stellen, zodat ze zonder buitenlander aan het hoofd van Gécamines de kroonjuwelen konden onderhandelen. Waarom doet de Congolese overheid dat? Een consultant die een en ander van dichtbij meemaakte: 'Omdat het management van Gécamines niet echt over de capaciteiten beschikte om goed te onderhandelen en omdat de politici "oplosbaar zijn in dollars".'

Christophe Lutundula: 'De leiders hebben weinig respect voor het parlement. Als dezelfde mensen aan het roer blijven, zal dit beleid ook doorgaan. Bovendien spijzen politici op die manier –en dus ten koste van de lange termijnbelangen van Congo– hun verkiezingskas.' Een tijd geleden al lekte een intern document van de PPRD, de partij van Joseph Kabila, uit: 'Onderstrepen we dat meneer George Arthur Forrest en zijn groep eruit springen omdat ze ons stap voor stap hebben gesteund in de geleidelijke inplanting van onze partij.'

Nogal wat mensen pleiten ervoor om het Lutundularapport pas na de verkiezingen te bespreken, omdat de explosieve inhoud ervan de hele verkiezingsgang in het gedrang zou kunnen brengen. Mwando Nsimba, die al een heel leven in alle geledingen van de Congolese politiek achter de rug heeft, gelooft niet in die strategie: 'Het feit dat al deze zaken niet gekend zijn door de Congolezen, maakt dat ze ook geen rol spelen in de verkiezingen. Dat verhoogt de kans dat Kabila wordt verkozen. Nogal wat mensen denken dat het na de verkiezingen allemaal beter wordt, dat we het dan allemaal kunnen rechtekken. Ik vrees dat het erger wordt. De president zal zich gesteund voelen en doorgaan. Onder Mobutu was het net zo. De internationale gemeenschap dacht: we mogen hem niet teveel lastigvallen en hij werd steeds stoutmoediger.'

Lutundula vindt dat de internationale gemeenschap veel harder moet aandringen op goed bestuur. 'Waarom laat men die twee contracten tekenen? De internationale gemeenschap wist heus wel dat die contracten op komst waren. Ik vrees dat er economische belangen spelen. Ook bij België, dat hier veel goeds doet maar toch ook die contracten liet passeren en er geen kritiek op gaf. Dat is een tweeslachtig beleid. België en de EU moet veel harder kritiek uitoefenen op onze leiders. Dat is geen neokolonialisme als je weet dat 60 procent van het overheidsbudget uit het buitenland komt.' Marc-Olivier Herman van Broederlijk Delen vindt eveneens dat België goed werkt verricht op militair en politiek vlak, maar al te veel laat betijen op economisch gebied. 'Ons land wil, via Forrest, ook een deel van de koek en dreigt daarmee de toekomst van Congo te hypothekeren.'

Om een contract te tekenen, moet je met twee zijn: *it takes to two to tango*. Dan verbaast het dat Minister De Gucht wel kritiek uit op de Congolese leiders, maar zo weinig aan te merken heeft op de andere partner in deze tango mortale, de private actoren. Een van hen, George Forrest, herbenoemde hij zelfs tot adviseur Buitenlandse Handel. Om een reactie gevraagd, zei Karel De Gucht geen commentaar te willen geven op contracten die hij niet kende. 'Ik denk dat ik met het Tanzaniadossier genoeg bewezen heb dat ik onafhankelijk sta tegenover Forrest. Maar ik heb ook geen zin om er de grote slechterik van te maken, want hij is beter dan de meeste ondernemers in Katanga. Bovendien weet hij dat hij zich zal moeten aanpassen als er in Congo een rechtsstaat groeit. Die herbevestiging tot adviseur Buitenlandse Handel is een louter symbolische kwestie.' Symbolen hebben echter betekenis en die ontgaat de Congolese bevolking niet.

Belgische nalatigheid of medeplichtigheid?

Broederlijk Delen, 11.11.11 en de Britse organisatie Rights and Accountability in Development voeren samen campagne onder het motto *Natuurlijke rijkdommen van Congo: geen vloek maar een zegen!* Ze vinden dat het verregaande engagement van België om de verkiezingen mogelijk te maken in schril contrast staat met zijn *laissez faire, laissez passer* houding ten aanzien van de wanpraktijken in de Congolese mijnsector. De transitie naar een democratische rechtsstaat is gedoemd om te mislukken, zeggen de organisaties, als de presidentiële kandidaten en hun buitenlandse vennoten beslag leggen op het economische hart van Congo.

Broederlijk Delen, 11.11.11 en RAID roepen Minister De Gucht daarom op om:

- ❖ aan te dringen op de publicatie en de opvolging van het rapport van de commissie Lutundula (parlementaire commissie belast met de audit van de 'oorlogscontracten')
- ❖ de nieuwe mijncontracten die de overgangsregering tekende met Belgische bedrijven aan een onafhankelijke juridische en economische expertise te onderwerpen en tegelijkertijd te pleiten bij andere landen om hetzelfde te doen
- ❖ binnen de Belgische steun aan de wederopbouw van Congo een topprioriteit te maken van transparantie in de formele mijnsector, naast de verbetering van het lot van artisanale mijnwerkers.

www.broederlijkdelen.be, www.11.be, www.raid-uk.org

We danken International Peace Information Service (Antwerpen) voor hun steun bij de research voor dit artikel.

3. Vrede bedreigt de bossen in Congo

DE KLOK TIKT VOOR HET REGENWOUD

door JOHN VANDAELE
verschenen in MO* 33, mei 2006

Als de aanstaande verkiezingen in Congo de verhoopte stabiliteit brengen, zou dat wel eens slecht nieuws kunnen zijn voor de uitgestrekte Congolese wouden. Niets houdt dan nog een grootschalige exploitatie van die wouden tegen, terwijl het land niet over de bestuurlijke capaciteit beschikt om ervoor te zorgen dat die ontginning op duurzame wijze gebeurt en iets opbrengt voor de gewone Congolees. De kwestie is voorwerp van een hevige strijd voor en achter de schermen.

Congo wordt vaak beschreven in schakeringen van zwart en duisternis, maar eigenlijk is het land vooral groen. De Democratische Republiek Congo (DRC) beschikt over veruit de grootste wouden van Afrika en over het tweede grootste regenwoud van de wereld, na het Amazonewoud. De eerste Afrikaanse “wereldoorlog”, die de voorbije tien jaar in Congo heeft gewoed, is vreselijk geweest voor de Congolese bevolking – meer dan drie miljoen slachtoffers – maar heeft het woud beschermd tegen bosexploitanten. Ook de gebrekkige wegen- en haveninfrastructuur zorgt ervoor dat er niet veel meer dan de huidige 500.000 m³ hout kan worden geproduceerd. De buurlanden Kameroen of Gabon halen met veel minder woud, elk jaar een productie van 2 tot 3,5 miljoen m³. Congo beschikt dankzij zijn wouden over een ontzaglijke hoeveelheid zoet water, hout en een enorme diversiteit aan planten en dieren, kortom over een biologische rijkdom die in de wereld amper zijn gelijke kent en daarom gezien wordt als een publiek goed voor de hele mensheid.

Voor zowat 40 miljoen Congolezen is het woud vooral een dagelijkse bron van leven. 70 procent van de 60 miljoen Congolezen leeft immers op het platteland, en dus in of vlakbij het woud. De meerderheid van die mensen leeft goeddeels buiten de geldeconomie. Ze zijn van het woud afhankelijk voor hun energie (kookhout), bouwmaterialen, geneesmiddelen, proteïnes (wild en vis) en vruchten.

Oprukkende kettingzagen

Er beweegt heel wat in dat Congolese woud, en het zijn niet enkel okapi's en bonobo's. In gebieden waar het oorlogsgeweld al een paar jaar is geluwd, duiken meer en meer industriële bosexploitanten op, getuigt Filip Verbelen van Greenpeace België. Hij verblijft elk jaar enkele maanden in Centraal-Afrika. 'Toen we eind 2005 in de oostelijke provincie waren, bleken verschillende ondernemingen activiteiten op te starten. De werf van Safbois (van de Joodse Blattnergroep, die ook activiteiten heeft in België, *jd*) in Isangi is al een jaar in bedrijf. Ten noorden van Kisangani is ook Trans M (deel van de Congo Futur groep van de Belgische Libanees Kassim Tajidine) gestart. De zagerijen van Kisangani zijn in volle heropbouw. Op alle niveau's is duidelijk dat de sector heropleeft en dat de grote spelers alvast strategische posities proberen in te nemen.' In zijn rapport *De kettingzaag bedreigt het Congolese woud* van 29 maart jl. telde de ngo Great Lakes Human Rights Program alleen al in de regio Mambasa-Irumu, een hoekje van het Ituriwoud, 500 *tronçonneuses*. Deze kettingzagen – die op de lokale markt

800 dollar kosten– zijn volgens de ngo goed voor een dagelijkse oogst van meer dan 4000 m³ hout. De machines zijn eigenlijk ontworpen om bomen te vellen, maar ze worden er ook gebruikt om bomen te verzagen tot planken –ook al gaat zo tot twintig procent verloren als zaagsel– zodat ze per fiets of te voet naar de bereikbare weg getransporteerd kunnen worden. Van daar worden ze naar Kenia en Oeganda vervoerd, grotendeels in het zwart. Sapellihout wordt er bijvoorbeeld op de vrachtwagen naar het buitenland geladen aan 120 dollar per m³, veel minder dan de 305 dollar die regering in Kinshasa aanbeveelt. Dat betekent een extra winstmarge voor wie deze zwarte handel in handen heeft. ‘De lokale autoriteiten weten ervan maar laten de trafiek doorgaan’, noteert bosexpert Gustave Chisweka in het rapport. In tien jaar tijd heeft deze semi-industriële werkwijze het woud in de aanpalende regio van Beni herleid tot plukken bos, een kaalslag die ook te wijten is aan het feit dat na de houthakkers de boeren het bos komen ontginnen. Filip Verbelen vreest dat de oprukkende kettingzagen in Ituri unieke gebieden als het vlakbij Mambasa gelegen Okapi Fauna Reservaat in gevaar brengen. Dat reservaat bevat het grootste aantal nog in het wild levende okapi’s –de woudgiraffe leeft enkel nog in Congo– en is een van 812 Unesco-Werelderfgoedsites.’

Wedren tegen de tijd

Iedereen hoopt dat de aanstaande verkiezingen eindelijk zullen zorgen voor duurzame vrede en stabiliteit. Maar in dat geval zal de bosontginning sterk in omvang toenemen. Een aantal rijke landen heeft immers beloofd zijn hulp fors op te drijven na succesvolle verkiezingen en die hulp zal onder meer worden gebruikt om de infrastructuur te herstellen. Zo wil België bijvoorbeeld een belangrijke rol spelen in de renovatie van de havens van Matadi, Kinshasa en Kisangani. Wordt die flessenhals van de gebrekkige infrastructuur verbreed, dan wordt een grootschaliger ontginning van het Congolese hout mogelijk. Dat komt goed uit voor de boomende economieën in Azië, die honger hebben naar alle grondstoffen, ook naar tropisch hout.

Het probleem is dat de Congolese overheid momenteel niet over de middelen en bekwaamheden beschikt om zo’n exploitatie te controleren en ervoor te zorgen dat ze op een duurzame manier gebeurt. Zoals de uitbating nu verloopt, hebben de Congolezen er maar weinig aan: er worden weinig belastingen betaald en degenen die het hout winnen en verwerken, verdienen tien tot vijftien dollar per maand. Dat is amper de helft van wat de Wereldbank als de drempel van absolute armoede bestempelt. Filip Verbelen en René Ngongo van de Congolese milieu-ngo Océan stellen bovendien vast dat de herneming van de activiteit door bedrijven als Safbois, Trans M of Sicobois (van de Belgische familie Somja) nu al gepaard gaat met sociale conflicten: ‘De lokale bevolking wordt niet geraadpleegd en krijgt weinig in ruil voor de ontginning. De reactie op verzet is vaak intimidatie door willekeurige ontslagen en arrestaties, met de medeplichtigheid van de lokale autoriteiten.’

De Belg Laurent Debroux, die op de Wereldbank het dossier van het Congolese regenwoud opvolgt, ontkent die problemen niet. ‘Congo heeft momenteel heel weinig aan de exploitatie van het woud. Dat moet veranderen tegen de tijd dat de veiligheids- en transportproblemen verdwenen zijn. We hebben nog vijf tot tien jaar de tijd om de bestuurscapaciteiten van de overheid zo uit te bouwen dat de houtsector de lokale bevolking en het land meer opbrengt, en de lokale leefwijzen en het milieu respecteert.’

Schoon schip

Er zijn al enkele stappen in de goede richting gezet. Zo werden in 2002 maar liefst 25 miljoen hectaren bos “bevrijd” uit de handen van speculanten, door hun concessies vervallen te verklaren. In Congo is ruim 60 miljoen hectaren woud –twintigmaal de oppervlakte van België– relatief goed exploiteerbaar. Toen de oorlog in 2002 begon weg te ebben, bracht de administratie, met steun van de Wereldvoedselorganisatie FAO, de bestaande concessies in kaart. Liefst 43 miljoen hectaren, drie vierde van het exploiteerbare woud, bleek al te zijn toegewezen. Vermits er maar 500.000m³ per jaar wordt geproduceerd, was het duidelijk dat de meeste van die concessies niet werden gebruikt. Toch werden altijd maar nieuwe concessies aangevraagd. De verklaring hiervoor is eenvoudig. Speculatie. Voor een kapvergunning van 200.000 hectaren, een kleine Belgische provincie, betaalde men per jaar 286 dollar, een belachelijk bedrag vergeleken met wat zo’n woud kan opbrengen. Een beheersplan met een rotatietijd van 30 jaar betekent dat elk jaar 6000 van de 200.000 hectaren geëxploiteerd kan worden. Zelfs een bescheiden oogst van 4m³ per hectare aan een gemiddelde prijs van 150 dollar per m³, levert voor 6000 hectaren per jaar 3,6 miljoen dollar op. 286 dollar belasting is dus nog geen 0,01 procent van een minimaal ingeschatte, potentiële jaarlijkse opbrengst. In die omstandigheden loont het de moeite concessies aan te houden om ze in betere tijden aan een hogere prijs door te spelen aan mensen die het bos echt willen exploiteren. De kassa zou rinkelen voor de speculanten, maar ten koste van de Congolezen. De Congolese staat zou immers die concessies ook zelf kunnen toekennen op het gepaste moment.

Dat de Congolese staat 25 miljoen hectaren van die concessies vervallen verklaarde, was dan ook een goede zaak voor Congo en de Congolezen. Die vervallenverklaring gebeurde op basis van uiteenlopende gronden: de concessie zelf was vervallen, of er was nooit aan de voorwaarden –bijvoorbeeld de bouw van een fabriek– voldaan door de exploitant, of de bescheiden oppervlaktetaks was niet betaald... ‘Zo’n grote opruimoperatie is nog in geen enkel land in Afrika vertoond’, stelt Laurent Debroux van de Wereldbank. ‘Ze was het werk van een aantal mensen in de administratie en de regering met visie en overtuiging.’

Wereldbank en ngo’s, samen voor beter bosbeheer

De internationale donoren, en vooral de Wereldbank, wegen op het Congolese bosbeleid. Tot 2002 steunde het bosbeleid in principe nog op koloniale wetten uit 1949. In de praktijk werden ook die regels niet meer toegepast en gebeurde de toekenning van nieuwe concessies in een juridisch vacuüm. Om die reden stelde de Wereldbank een moratorium op nieuwe concessies voor. Op 14 mei 2002 werd per ministerieel decreet zo’n moratorium afgekondigd. Debroux: ‘Zolang er geen transparante procedures zijn, die de lokale bevolking inspraak geven en zorgen voor een correcte prijs, sta je beter geen concessies meer toe.’

Enkele maanden later werd een nieuwe boscode van kracht, van de hand van Congolese experts met steun van de FAO. Die boscode wil onder andere dat concessies worden toegekend via een transparante aanbestedingsprocedure, dat de exploitanten iets terug doen voor de lokale bevolking door de bouw van “sociaal-economische infrastructuur ten bate van de lokale gemeenschappen” zoals scholen en gezondheidsposten, dat daarover onderhandeld wordt met de lokale bevolking, dat lokale bevolking haar eigen gemeenschapswouden kan beheren, dat de traditionele

rechten van pluk, jacht en brandhout ten allen tijde behouden blijven, dat er aan duurzaam bosbeheer wordt gedaan, dat minstens vijftien procent van het Congolese woud geklasseerd wordt als beschermd, enzovoort. Probleem met de boscode is dat er nog uitvoeringsbesluiten nodig zijn om die principes te vertalen in concrete procedures, en dat proces vordert maar traag. Daarnaast werd een door de Wereldbank voorgestelde belastinghervorming doorgevoerd.

De taks van de publieke transportmaatschappij Onatra –16 dollar op elke kubieke meter hout, of dat hout nu met Onatratreinen werd vervoerd of niet– werd verlaagd tot 5 dollar. Daar staat tegenover dat de oppervlaktetaks wordt opgetrokken van 286 dollar per 200.000 hectaren in 2003 naar 100.000 dollar tegen 2007. Het voordeel van een oppervlaktetaks is dat hij zeer eenvoudig te berekenen is. Bovendien is een jaarlijkse belasting van 100.000 dollar veel moeilijker te betalen voor iemand die louter speculeert. Het is dus een middel om nog meer woud te “bevrijden”. Zelfs na het schrappen van 25 miljoen hectaren aan concessies, bleven immers nog altijd 18 miljoen hectaren aan concessies bestaan. Daar is veel meer productie mee mogelijk dan nu überhaupt transporteerbaar is.

René Ngongo van de Congolese ngo Océan: ‘Dat zijn allemaal zeer goede beslissingen waar wij als ngo’s achter staan. De ondernemingen zijn bijna eensgezind tegen de rol van de Wereldbank en het instellen van heldere rechtsregels.’

Onder de wet, het moeras

Op papier leggen moratorium, boscode en fiscale hervorming de basis voor een duurzame bosexploitatie. Probleem is dat ze op het terrein niet veel betekenen. Heel wat bedrijven betalen de hogere oppervlaktetaks gewoon niet en sinds het moratorium van 2002 werd naar schatting nog 10 miljoen hectaren aan nieuwe concessies toegekend. René Ngongo van Océan: ‘De mensen die nu aan de macht zijn, willen vóór de verkiezingen nog zoveel mogelijk profiteren. Na de verkiezingen kan dat snel veranderen.’

Ook het respect voor de boscode is soms ver te zoeken. Recent onderzoek van de Congolese ngo’s *Avocats Verts* en *REPEC*, het partnernetwerk voor het Congolese milieu, leert dat veel lokale gemeenschappen geen benul hebben van de rechten die de boscode hen verschaft, onder andere omdat ze in een taal is opgesteld die ze niet verstaan. Ze verpatsen hun bos soms voor een zak zout of suiker. De plaatselijke autoriteiten staan dikwijls aan de kant van de bosontginners in plaats van de bevolking te helpen bij de onderhandelingen met de ondernemers.

Om al die redenen pleit Greenpeace er, samen met de meeste andere milieu-ngo’s, voor zo weinig mogelijk concessies en houtkap toe te staan. Filip Verbelen: ‘Corruptie is momenteel sterker dan alle wettelijke instrumenten samen. Bovendien staat de administratie erg zwak. De administratieve dienst die in de Evenaarsprovincie verantwoordelijk is voor het woud bestaat uit tien mensen en beschikt over geen enkel voertuig. En dat voor een provincie die vele malen groter is dan België. Bedrijven geven zelf aan hoeveel ze kappen. Onze basisboodschap is dus dat er amper mensen en middelen zijn om de regels te controleren.’ Greenpeace aanvaardt dat houtkap onvermijdelijk is in een land als Congo. ‘Daarom steunen we de roep om goed bestuur van de Wereldbank voluit, maar anders dan de Bank geloven we niet dat de houtkap zal bijdragen tot armoedebestrijding. De ervaringen in andere landen spreken boekdelen: regio’s in Oost-Kameroen die intussen grote delen van hun bos kwijt zijn,

bleven straatarm. Houtkap treft dikwijls het milieu en de mensen die voor hun levensonderhoud van het bos afhankelijk zijn. Zo verschaft de ontsluiting stroopers toegang tot het woud en zorgt ze ervoor dat *bushmeat* naar verafgelegen markten kan worden vervoerd. Dat gaat ten koste van de lokale gemeenschap.'

Greenpeace stelt bovendien dat een groot deel van de concessies slaat op zogenaamd intacte bossen. Verbelen: 'Met satellietbeelden uit 2002 hebben we de potentieel intacte woudlandschappen in kaart gebracht. Dat zijn bosgebieden van minstens 50.000 hectaren die niet gefragmenteerd zijn door wegen, bevaarbare waterwegen, steden of dorpen. Op die kaart hebben we dan de kaart van de concessies uit 2003 gelegd. Daaruit blijkt dat de meeste concessies zich bevinden in intacte zones. De industriële houtkap in die concessies zou een erg negatieve impact hebben.'

De Wereldbank beseft dat het nieuwe fiscaal-juridische kader constant wordt omzeild. Ze rekent er op dat de hervormingsgezinde krachten in het bestuur en de regering, de druk van de internationale gemeenschap, de berichtgeving via massamedia, het activisme van de civiele samenleving en de weerstand van de lokale bevolking de zaken ten goede kunnen keren. Om die reden vroeg het Internationaal Muntfonds de publicatie van een lijst van bedrijven die de nieuwe oppervlaktetaks niet betalen. De lijst werd gepubliceerd in juli 2005. Nog veel belangrijker was dat de Bank in december 2005 de toekenning van 90 miljoen dollar begrotingssteun afhankelijk maakte van twee cruciale stappen in de bossector.

Eerste voorwaarde was de verlenging en versterking van het moratorium op nieuwe concessies. Op 24 oktober 2005 ondertekende president Joseph Kabila een decreet dat het moratorium van mei 2002 verlengt. De tweede voorwaarde van de Bank was de herziening van de wettelijkheid van alle bestaande kapvergunningen, met steun van onafhankelijke internationale observatoren. Veel concessies die na mei 2002 werden toegekend, zondigen immers tegen het moratorium. De benoeming van een internationaal team van experts voor de herziening van de kapvergunningen werd gezien als een teken dat de regering ook de tweede voorwaarde wil vervullen. Het team zal nog dit jaar een advies formuleren aan een interministeriële commissie die finaal zal beslissen welke concessies wettelijk zijn. Er blijft dus nog ruimte voor politieke zakkenvullerij, maar het presidentiële decreet stelt expliciet dat concessies waar de regels en wetten niet worden nageleefd automatisch verworpen worden. Drie regels worden expliciet vermeld: het hebben van een houtverwerkingsinstallatie in overeenstemming met de concessievoorwaarden, het respect voor de geografische grenzen van de concessie, en de betaling van de nieuwe oppervlaktetaks. De in augustus 2005 gepubliceerde lijst van bedrijven die deze taks niet betalen, is dus een indicatieve lijst van concessies die niet zullen worden erkend. De namen van Trans M en Saffois staan op die lijst. Het worden spannende maanden voor concessiehouders in Congo.

Schaamrood voor groen Europa

Het worden cruciale jaren voor de Congolese wouden. De Congolese politici zullen moeten kiezen tussen persoonlijk gewin op korte termijn of duurzame bosbouw met respect voor de lokale gemeenschappen. De rijke landen hebben echter ook hun verantwoordelijkheid. Ze kunnen die opnemen als gemeenschap van donoren en via de Wereldbank, waar ze tenslotte de lakens uitdelen. Als het Noorden wil dat het Congolese woud minstens ten dele intact blijft, moet het ook bereid zijn daarvoor geld

op tafel te leggen. In de Congolese boscode is er sprake is van een concessie voor natuurbescherming. Debroux: 'Dat kan een instrument zijn om de Congolese regering te vergoeden voor het niet-exploiteren van bossen. We zoeken naar vernieuwende financiële mechanismen hiervoor.'

De consumerende landen kunnen op nog meer directe wijze hun verantwoordelijkheid opnemen: ze kunnen beslissen niet langer hout van illegale concessies in te voeren. Alleen zijn ze niet bereid die keuze te maken. Ulrik Lenaerts van het kabinet van de Belgische milieuminister Bruno Tobback volgt het dossier al jaren: 'We hebben besloten dat zo'n invoerverbod geen zin heeft op Belgisch niveau omdat het gewoon de invoer zou verleggen naar andere havens. Door de eenheidsmarkt zou dat illegale hout toch België binnenkomen. Dat invoerverbod moet dus via de Europese Unie geregeld worden, maar ondanks pogingen van onder meer België om de Europese Commissie daartoe te bewegen, blijkt hierover in de EU geen beslissing mogelijk.' Veerle Dossche van Greenpeace stelt vast dat 'merkwaardig genoeg landen met een groen imago als Finland echt tegenwerken', waardoor die EU-regelgeving er niet komt. Dossche: 'In de weinig constructieve houding van Finland spelen economische belangen mee. De invoer van dubieus hout vanuit Rusland zou met Europese regels namelijk eveneens in het gedrang komen.' Dossche betreurt het dat de EU niet verder raakt dan het FLEGT-initiatief (Forest Law Enforcement Governance and Trade). Dat zijn vrijwillige partnerschapsakkoorden met exporterende landen die bereid zijn samen met de EU een traceringsysteem op poten te zetten waardoor uit die landen enkel hout uit erkende concessies de EU zou binnenkomen. Maar 'het FLEGT-vergunningensysteem is nog niet in voege en dus wordt het ook nog niet toegepast', vernemen we bij de Belgische douane. In Congo staat men wat dat betreft nog nergens. Jammer, want afgaande op de ervaringen in andere Centraal-Afrikaanse landen zal het Congolese bosbeheer elke externe druk en steun kunnen gebruiken.

